

А. Шурентаев¹
Қ. Кушкинбаева²

^{1,2}А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
(E-mail: shurentaev@mail.ru¹, karliga85@mail.ru²)

Абай шығармаларындағы заң және құқық тақырыптары

Аңдатпа. Мақалада хәкім Абай Құнанбайұлының заңға байланысты, құқықтық мәселелерге арналған шығармаларына жан-жақты ғылыми талдау жасалды. Оның шығармашылық мұрасы қазақ халқының қоғамдық-саяси өмірінің ең өткір мәселелерін қамтыған өлең, дастан, проза, ән-әуендерінен және аудармаларынан тұрады. Мақала авторы А. Құнанбайұлы өз еңбектерінде, ең алдымен, адам құқығын қорғау мәселесіне ерекше көңіл бөлгендігін көрсетеді. Абай Құнанбайұлы кезінде Төбе би болып сайланып, қазақтың алғашқы заң «Ережесін» жазды. «Ереженің» пайда болуы қазақ халқы үшін айтулы оқиға болды. Абайдың түйіндеуінше, «заң – әділдікке жеткізетін бейбітшілік пен тыныштықты сақтайтын тәртіптер мен нормалар жиынтығы». Негізі бұл – «заң» ұғымына берілген нақты анықтама. Аталған «Ереженің» бірқатар қағидалары ұлы ақынның «Қара сөздерінде» де түйінді мәселе ретінде алға тартылған.

Сонымен қатар, мақалада осы күндері хәкім Абай Құнанбайұлының жаңа шығармалары табылып, ғылыми айналымға енгізілуіне байланысты құқықтық мәселеге қатысты шығармашылығын әрі қарай белсенді түрде зерттеу қажеттілігі айқындалған.

Түйін сөздер: құқықтық журналистика, заң, құқық, тәртіп, әділдік, ереже, адам құқығы, Абайтану, құқықтық мемлекет.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-52-58>

Түсті: 12.11.20 / Қайта түзетілді: 24.12.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Кез келген бір ғылыми тақырыптың немесе қоғамдық құбылыстың мазмұнын жан-жақты қарастырудың бірден-бір әдісі – оның тарихи жолын зерделеу. Өткелдеріміздің тарихи тағылымдарын дәйектілікпен електеп, одан тиісті сабақ алмай, қоғамның алға басуы мүмкін емес.

Қазақ даласында құқықтық тақырыптың, түрлі заңнамалардың пайда болуы мен қалыптасуы белгілі бір идеялар мен принциптер арқылы айқындала отырып, нақты тарихи кезеңдерді қамтиды. Мұның өзі, сайып келгенде, ұлттардың өзін-өзі еркін билеу принципімен қоса, егеменді дербес мемлекет құру мәселесімен жалғасатындығын тарих беттері дәлелдеп берді. Тарихи кезеңнің бірі - Патша

өкіметінің Далалық өлкеге қызығушылығы елеулі түрде арта түсіп, ұлан-ғайыр өлкені Империяның басқарылатын шеткі аймағына айналдыру үшін басқару реформасын жүргізу жоспарын көтере бастаған кезең еді. Дәл осы тұста қазақ ағартушылары Шоқан Уәлиханов (1835-1865), Ыбырай Алтынсарин (1841-1889) және Абай Құнанбаевтың (1845-1904) қоғамдық саяси көзқарастары орыстың алдыңғы қатарлы революцияшыл демократтарының әсерімен қалыптасып, алғашқы құқықтық тақырыптағы публицистикалық шығармалары дүниеге келді.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 2020 жылдың 7 қазанында жарияланған «Абай аманаты» атты мақаласында «Абай Құнанбайұлы

тұлғасы да – сондай аралық кезеңнің жемісі. Ескінің соңы мен жаңаның басын жалғаған алтын көпір» [1], - деп хәкім Абай Құнанбайұлының өмір жолына, қазақ қоғамындағы рөліне тоқталып, оның әлеуметтік идеяларға толы шығармашылығын саралайды. Өйткені Абайдың шығармашылық мұралары қазақ халқының қоғамдық-саяси өмірінің ең өткір проблемаларын қамтыған өлең және прозамен қатар публицистикалық шығармалардан тұрады.

А. Байтұрсынұлы 1913 жылы «Қазақ» газетінде жарияланған «Қазақтың бас ақыны» мақаласында: «Сөз жазатын адам әрі жазушы, әрі сыншы боларға керек. Сөздің шырайлы, ажарлы болуына ойдың шеберлігі керек. Ұнамды, орынды, дәмді болуына сыншылық керек; мағыналы, маңызды болуына білім керек. Абайда осы үшеуі де болған» - деген болатын [2].

Кезінде Мұхтар Әуезов Абайтану мәселелеріне терең тоқталғанда ол туралы ізденуді талап ететін тақырыптардың ұшан-теңіз екенін дәлелдеп, болашақта жаңа мазмұнды зерттеулер туатынын көргендікпен жазған еді [3].

Зерттеу әдістері. Осыған орай Абайдың заңға байланысты, құқықтық мәселелерге арналған шығармалары терең зерттелмеген болатын. Кеңес Одағы кезінде бұл тақырыпқа алғаш қалам тартқандар қатарында Тайыр Құлтелеев [4] пен Айдарат Тәуекелов [5] болды. Бірақ оларға Абайдың заңға, құқыққа байланысты барлық пікірлерін талдауға мүмкіндік болмады. Тәуелсіздік алған жылдары осы олқылықтың орнын толтыратын заман келді. Қазақ елінің әдеттегі құқықтық жүйесіне реформаторлық өзгеріс енгізген ғұлама Абайдың заңгерлік қасиеттеріне зерттеушілік зейінін аударған ғалымдардың бірі – Сәкен Өзбекұлы Созақбаев. Ол «Абай және адам құқы» [6] ғылыми еңбегінде Абайдың шығармаларындағы құқықтық мемлекет идеясының ең өзекті мәселелерінің бірі адам құқығына қатысты мәселеге ерекше назар аударады.

Абай демократиялық жүйедегі мемлекеттерде, ең алдымен, адам құқығының аяққа тапталмауын талап етеді. Оның ойынша, им-

периялық, отарлық саясаттың тікелей әсерінен «бөліп ал да, билей бер» принциптерін іс жүзіне асыруда орыс мемлекетінің халқы арасына іріткі салып, партия-партияға бөлу салдарынан заңсыздыққа, құқық нормаларын өрескел бұрмалаушылыққа жол берілуінің салдарынан адам құқын аяққа таптау, ешбір күнәсі жоқ адамдарды жауапқа тарту – барып тұрған бассыздық [6, 11 б.].

Сонымен қатар, Абай Құнанбайұлының кезінде Төбе би болып сайланып, құқықтық саласында атқарған елеулі еңбектері жайында ақпарат көпшілікке мәлім. Бұл жайында белгілі ақын, жазушы Ө. Ақыпбекұлының «Қара қылды қақ жарған» монографиясында мынадай деректер келтіріледі: «Ұлы ақын Абай Құнанбаев дана да, дара ойшыл, ақиқатын бір ауыз сөзге сыйғызған әділетті би болуымен бірге, қазақ сахарасында алғашқы заң ережелерінің дүниеге келуіне де айрықша ықпал еткен адам. Ол жазған «Ереже» - XIX ғасырдың аяқ кезінде, яғни 1886 жылы Қазан университетінің баспаханасында мұқият түптелген кітапша түрінде араб қаріпімен басылып шықты. Халқымыздың тұңғыш тасқа басылған құқықтық құжаты – «Ереже» туралы мағлұматтар мұрағат қорларынан молынан кездеседі» [7, 167 б.].

Жалпы «Ереженің» пайда болуы қазақ халқы үшін айтулы оқиға болды.

«Абайдың түйіндеуінше, заң - әділдікке жеткізетін бейбітшілік пен тыныштықты сақтайтын тәртіптер мен нормалар жиынтығы. «Ережеде» осы қағидалар берік ұстанылған. Осы төтенше съез Абай Құнанбайұлын төраға - «Төбе билікке» сайлағаны туралы да дерек бар» [7, 167 б.].

Талқылау. 2019 жылдың маусым айында Семейдегі Абай музейінің қызметкерлері Татарстанның Қазан федералдық университетіне қарасты Лобачевский атындағы кітапханадан 1885 жылы бұрынғы Семей облысы Шар өңірінде Абай Құнанбайұлының басшылығымен жазылған «Қарамола Ережесінің» арнайы жинақ ретінде жарық көрген түпнұсқасын тапқандықтарын және көшірмесін музей қорына әкелгендіктерін сүйіншілей хабарлаған болатын.

Ал желтоқсан айында «Егемен Қазақстан» газетінде Өскемендегі Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры Мұхтар Төлеген Абай атамыздың 175 жылдық мерейтойы қарсаңында ақынның құнды құжаты Татарстандағы әріптестерімізден бір-екі айға сұрап, заң жинағының түпнұсқасы елге әкелінетіні айтылған.

Бір ғажабы, бұл еңбек 74 баптан тұрады, Абай атамыз мұны 3 күнде жазып шыққан деген деректер бар. Алдағы уақытта «Қарамола Ережесін» аударып, кирилл қарпіне түсіріп, кітап қылып шығармақ ойымыз бар» - дейді университет ректоры [8].

Сонымен қатар, 2019 жылы абайтанушы ғалым Асан Омаровтың «Абай жаңаша үлгідегі басылым» атты 2 томдық кітабы шықты. Жинақтың басты ерекшелігі – Абай шығармаларының қайсысы қай жылы жазылғаны нақты деректермен дәлелденіп, жазылған. Осы кезге дейін Абайдың өлеңдерінің ұзын-саны 170-тен астам деп көрсетілсе, абайтанушы Асан Омаров шығармалардың нақты саны 195 екенін дәлелдеген. Ғалым Асан Омаров ақынның шығармаларын қайта жаңғыртты. Соның бірі – «Жаңа закон» өлеңі. Бұл шығарма Абайдың қазақ халқына жаңа закон (арабша - низам) әкелген зардаптар туралы көлемді өлеңі (34 шумақ). Ешбір Абай жинағында жарияланбаған. Алғаш рет «Жалын» журналы (1971, №4) бетінде үш шумаққа қысқартылып басылған. Өлеңді 1970-жылдардың басында тауып алған, алғашқы пікірді айтқан да – академик Әлкей Марғұлан [9].

«Архив шаңына 85 жыл көмілген шығарма Абайдікі деп Әлекең бірден-ақ айтқан. Бірақ қасаң саяси көзқарас, советтік ойлау жүйесі өлеңді Абай жинағына жолатпаған. Өстіп, ұмытылған» [10], - дей келе А. Омаров бұл шығарма архив сөресіне қайта кетіп қалмау мақсатында нақты Абайдікі екендігін дәлелдеп, өз жинағына енгізеді.

Ол дүниені көріп қана, көргенін сол қалпында ғана сипаттап қоймайды; ол әр көрініске сынай қарап, сол көріністен неге күйіне, неге сүйіне қарайтынын айтады және ол жай ғана күйініп, сүйініп қоймайды, сол күйіндіретін, сүйіндіретін көріністің не себепті күй-

індіретінін, не себепті сүйіндіретінін, сырын ақтарады, әрі құр ақтарумен ғана қанағаттанбайды, сол көріністің дұрыс я бұрыстығына өз пікірін айтып, өзінше қалай болса дұрыс болар еді деген қорытындысын да оқушы көпшіліктің алдына салып отырады [11].

Абайдың жазбаларынан оның орыс тіліне сауаттылығымен қатар, сол заманғы әлеуметтік тәртіп, әкімшілік пен заң негіздерінен де мол хабардар екендігі байқалады.

Мәселен, ақынның «Сенатқа хатындағы» әлеуметтік тәртіп мәселелері жөніндегі қадап айтқан ойлары – оның әкімшілік пен заң негіздерін де жақсы білгендігін, сондықтан да әділдікке заң жүзінде қол жеткізуді басты мақсат санайтындығын да көрсетеді. Сонымен бірге, ақынның дүниетанымын, әлеуметтік, саяси, философиялық, адамгершілік көзқарастары мен ұстанымдарын да осы хаттан анық аңғаруға болады [12].

Хатта Абайға қатысты бір оқиға сөз болады. Соған араласушы адамдар, олардың сол тұстағы әрекеттері баяндалады. Абай сойыл-шоқпардың адамы емес, ой мен ақылдың адамы. Осынау кикілжің қырқыстың барысында да оның кісілігі, оқшау даналығы қапысыз қылаң береді. Ұлықтық бәсеке, бақталастық ойран үстінде содыр шонжарлар оны қайткенде еңсесін басып, съезден аулақтату ниетімен соққыға жығып, қамшымен сабалай бастағанда Уәйіс Сокин дейтін азамат Абайдың үстіне өзі жата қалып, өз денесімен оның денесін қалқалап қалады. Халқымыздың қысас қиянатқа, озбыр өктемдікке қасқая қарсы тұрған бұла мінезі кезінде осылай бой көрсеткен.

«Бірнеше жыл бойы сергелдеңге түскен іс сенат кеңсесінде бір жылға жуық мерзім егжей-тегжейлі қаралғаннан кейін, ақыры шағым иесінің талабы қанағаттандырылып, Семей әкімшілік орындарының бұрынғы шешімдері бүтіндей бұзылған, іс қайта қайта қаралған. Абайдың осы хатты жазудағы жазу стилі бүгінгі құқықтық журналистиканың бастауындай әсер етеді», - дейді зерттеуші Серік Жұмабекұлы.

Хаттың орыс тілінде сауатты, маржандай тізіліп жазылған қолжазбасының көлемі – 30 бет. Хаттың қазақ тіліндегі нұсқасы «Білім

және еңбек» журналында (1985, №8) жарияланған, түпнұсқасы Санкт-Петербургтегі мемлекеттік тарихи мұрағатында, көшірмесі Қазақстан Республикасы мемлекеттік орталық мұрағат қорында сақталуда.

Сонымен қатар, Абайдың «Қарамола», яки «Семей қазақтары үшін қылмысты істерге қарсы заң ережесінде» қазақ қауымының «Жарғылары» мен «Ережелерінде» бұрын-соңды болмаған тәртіптік жазалар енгізілген. Мәселен, сөз етіп отырған «Ережеде»: «абактыға отырғызу», «дүре соғу» немесе «теңгедей айып салу» сияқты тәртіптік жазалар атап көрсетілген [7, 173 б.].

Аталған «Ереженің» бірқатар қағидалары ұлы ақынның «Қара сөздерінде» де түйінді мәселе етіліп алға тартылады. Бұл тұрғыдан алғанда, әсіресе, «Үшінші қара сөзінің» мәні айрықша, тіпті, онда көтерілген бірқатар мәселелердің бүгінгі күні де өз маңызын жоймағандығын аңғаруға болар еді.

Абайдың осы «Үшінші сөздегі» болыстарды сайламай, жоғарғы жақтан тағайындау жөніндегі ұсынысы, оның демократияға қарсылығы немесе патша бишікештеріне жақсы көріну ниетінен емес, қайта сайлау өткізіп, елді дүрліктіріп, ру-рудың ара жігін ашып, құтын қашырмай, ояздардың өзінің сенімді адамдарын болыстыққа тағайындауының тиімдірек екендігін, ол қазақтар арасында пара беріп, шапқылауды, жақсы адамды күстаналап жала жабуды тыяды деп сенді. Себебі билік дегенің әрбір сайлаған адамның қолынан келмейді. Оның үстіне билікке ұмтылған қазақ жастары, ендігі жерде бос сабылып жүрмей, кәсіп қуып, оқу, өнегеге бет бұрады деп ойлады [7, 180-181 бб.].

Нәтижелер. Сонымен қатар, Абай құқықтық мемлекетте заңның үстемдігін қоғамның барлық саласында арттыруды, заңның күшімен, тиімділігімен демократияны,

билік жүргізуді жетілдіруді және мемлекет органдарының жеке адам, жалпы халық алдында жауаптылығын талап етеді. Құқықтық мемлекеттің принциптеріне сай келетін Абай идеяларының құндылығын «Отыз жетінші сөзінде»: «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» деген пікірінен аңғарамыз [7, 9 б.].

Ұлы ойшылдың «Қырық бесінші сөзінде» де адамшылықтың алды сүйіспеншілік пен әділет сөздерінің мағынасын ашып көрсетуге арналған.

«Әділет пен сүйіспеншілік сезім кімде көбірек болса, ол кісі – ғалым, сол ақиқат. Біз ойымыздан ғылым шығара алмаймыз, жаралып, жасалып қойған нәрселерді сезінеміз, көзбен көріп, ақылмен біліп» - деп, әлеуметтік ойын қорытқан ойшыл, саясаткер, ғаламдық ұстаз, тәрбиеші, ғалым Абай тағы да оқырманның назарын ақиқатқа аударды. Ақиқатсыз ғылымның болмайтыны оның бүкіл әлеуметтік шығармасының өзегіне алынған [13].

Қорытынды. Өткен жылы қазақ халқының ұлы ақыны, хәкім Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойы әлемдік деңгейде аталып өтті. Атаулы мерекеге орай ақпарат кеңістігіне «Ақыл ойдың айнасы» деген ұранмен жол тартқан «Abai tv» телеарнасы ашылды. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысымен «10 тамыз Абай күні» болып белгіленді. Абайға қандай құрмет көрсетсек те артық етпейді. Бұл мақаланы Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың: «Абай мұрасы – біздің ұлт болып бірлесуімізге, ел болып дамуымызға жол ашатын қастерлі құндылық. Жалпы, өмірдің қай саласында да Абайдың ақылын алсақ, айтқанын істесек, ел ретінде еңселенеміз, мемлекет ретінде мұратқа жетеміз» [14] сөзімен түйіндеуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Абай аманаты» мақаласы [Электрон. ресурc] - URL: <https://elbasy.kz/kk/news/2020-10/kazakhstan-respublikasynuntungysh-prezidenti-elbasy-nursultan-nazarbaevtyn-abay> (Қаралған күні: 10.10.2020)

2. «Қазақ» газеті / Құраст.: Ү. Субханбердина, С. Дәуітов, Қ. Сахов. Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998. – 560 б.
3. Әуезов М. Шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы: Жазушы, 1969. – 323 б.
4. Култелеев Т. Вопросы казахского обычного права в романе М. Ауезова «Абай». / Вестник АН КазССР, - 1950. - №9. - С. 99-110.
5. Таукелов А.Н. Политические взгляды казахского просветителя Абая Кунанбаева. – Ученые записки КазГУ. Т. 29, - Алматы, 1960. - С. 91-107.
6. Өзбекұлы С. Абай және адам құқы. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – 112 б.
7. Ақыпбекұлы Ө. Қара қылды қақ жарған... Монография. – Астана, 2006. – 235 б.
8. Қасым А. Ұлы Абай жазған заң жинағының түпнұсқасы Шығыс Қазақстанға әкелінеді [Электрон. ресурс] - URL: <https://egemen.kz/article/215899-uly-abay-dgazghan-zanh-dginaghynynh-tupnusqasy-shyghys-qazaqstangha-akelinedi?fbclid=IwAR1ce0vtvNLja0oKdgu8ETMJbnkLTncqIKiqUtrUZ9FhXnXzQRtWGr1oyQI> (Қаралған күні: 25.08.2020)
9. Омаров А. Абайдың ұмыт болған «Жаңа закон» атты өлеңі хақында. [Электрон. ресурс] - URL: <https://abai.kz/post/86637> (Қаралған күні: 12.10.2020)
10. Омаров А. «Жаңа закон» өлеңі – анық Абайдікі. [Электрон. ресурс] - URL: <https://abai.kz/post/111716> (Қаралған күні: 12.10.2020)
11. Мұқанов С. Жарқын жұлдыздар: Ш.Уәлиханов пен А.Құнанбаевтың өмірі мен творчествосы туралы. – Алматы: Мектеп, 1964. – 352 б.
12. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – 515 б.
13. Әбсаттаров Р.Б., Қалдыбаева Т.Ж. Абайдың қара сөздеріндегі әлеуметтік мәселелер және олардың тарихи-тәрбиелік мәні. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы. Әлеуметтану және саяси ғылымдар сериясы. -№4(44). – Алматы, 2013. – 32-52 бб.
14. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy> (Қаралған күні: 10.10.2020)

А. Шурентаев, К. Кушкинбаева

Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынова, Костанай, Казахстан

Темы закона и права в творчестве Абая Кунанбаева

Аннотация. Статья представляет собой научный анализ произведений великого мыслителя Абая Кунанбаева в контексте аспектов права и законности. Утверждается, что в его творчестве представлены стихотворения, былины, песни и переводы, в которых отражены самые актуальные вопросы общественной и политической жизни казахского народа. Статья заостряет внимание на том, что в своих работах А. Кунанбаев делает акцент в первую очередь на проблеме защиты прав человека. Когда Абай был избран Тобе бием, он написал казахский закон «Ереже», ставший знаменательным событием в жизни казахского народа. По утверждению Абая, «закон - это свод правил и положений, ведущих к справедливости, миру и спокойствию», по существу он дает четкое определение понятия. «Ереже» и «Слова назидания» Абая, находят значимые точки соприкосновения, так как строгие принципы «Ереже» представлены в «Словах назидания» как ключевые вопросы.

В статье обосновывается необходимость дальнейшего активного изучения творчества казахского мыслителя с правовых позиций в связи с обнаружением новых текстов Абая и введением их в научный оборот.

Ключевые слова: правовая журналистика, закон, право, порядок, справедливость, власть, права человека, абаеведение, правовое государство.

A. Shurentayev, K. Kushkinbayeva

A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan

Themes of law and rights in Abay Kunanbaev's work

Abstract. The article is a scientific analysis of the works of the great thinker A. Kunanbaev in the context of aspects of law and legality. It is stated that his work includes poems, epics, songs and translations that reflect the most pressing issues of public and political life of the Kazakh people. The article is dedicated to the fact that A. Kunanbaev focuses primarily on the problem of human rights protection in his works. The author of the article compares the Kazakh law «Erezhe», created by Tole Bi (judge) and which became a significant event in the life of the Kazakh people, and Abai's «words of edification», finding significant points of contact, arguing that the strict principles of «Erezhe» are presented in the «words of edification» as key issues. The article defines that a clear definition of the concept of «law» is contained in the words of Abay: «The law is a set of rules and regulations that lead to justice, peace and tranquility». The article also substantiates the need for further active study of the Kazakh thinker's works from a legal perspective in connection with the discovery of new Abai's texts.

Keywords: legal journalism, law, order, justice, power, human rights, Abay studies, legal state.

References

1. Kazakstan Respublikasynyn Tungysh Prezidenti – Elbasy Nursultan Nazarbaevtyн «Abai amanaty» makalasy [Article of the first president of the Republic of Kazakhstan - Elbasy Nursultan Nazarbaev «Abay amanaty»] [Electronic resource] Available at: <https://elbasy.kz/kk/news/2020-10/kazakstan-respublikasynyn-tungysh-prezidenti-elbasy-nursultan-nazarbaevtyн-abay> (Accessed: 10.10.2020). [in Kazakh]
2. «Kazak» gazeti [Kazakh newspaper] / Kurast.: [Comp.:] U. Subhanberdina, S. Lauitov, K. Sahov. Bas redactor [Editor-in-chief] A. Nysanbaev. (Almaty, Kazak ensiklopediyasy, 1998, 560 p.). [in Kazakh]
3. Auezov M. Shygarmalar zhinagy [Collection of works]. 2-tom [Vol. 2] (Almaty, Zhazushy, 1969, 323 p.). [in Kazakh]
4. Kulteleev T. Voprosy kazahskogo obychnogo prava v romane M. Auezova «Abai» [Questions of Kazakh customary law in M. Auezov's novel «Abay»]. Vestnik AN Kaz SSR [Bulletin of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR], 1950. №9. - P. 99-110. [in Russian]
5. Taukelov A.N. Politicheskie vzglyady kazahskogo prosvetatelya Abaya Kunanbaeva [The political views of the Kazakh enlightener Abai Kunanbaev]. – Uchenye zapiski KazGU [Scientific notes of KazGU] Vol. 29, Almaty, 1960. P. 91-107. [in Russian]
6. Ozbekuly S. Abai zhane adam kuky [Abay and Human Rights]. (Almaty, Zheti zhargy, 1995, 112 p.). [in Kazakh]
7. Akypbekuly O. Kara kyldy kak zhargan... [Array List heat aranan...]. Monografiya [Monograph]. (Astana, 2006, 235 p.). [in Kazakh]
8. Kasym A. Uly Abai zhazgan zan zhinagynyn tupnuskasy Shygys Kazakstanga akelinedi [The original collection of laws written by The Great Abai will be delivered to East Kazakhstan]. [Electronic resource] Available at: <https://egemen.kz/article/215899-uly-abay-dgazghan-zanh-dginaghynynh-tupnusqasy-shyghys-qazaqstangha-akelinedi?fbclid=IwAR1ce0vtvNLja0oKdgu8ETMJbnkL TncqIKiqUtrUZ9FhXnXzQRtWGr1oyQI> (Accessed: 25.08.2020). [in Kazakh]
9. Omarov A. Abaidyn umyt bolgan «Zhana zakon» atty oleni hakynda [Abay's forgotten poem «New law»]. [Electronic resource] Available at: <https://abai.kz/post/86637> (Accessed:12.10.2020)
10. Omarov A. «Zhana zakon» oleni - anyk Abaidiki [The poem «New law» is clearly Abay]. [Electronic resource] Available at: <https://abai.kz/post/111716> (Accessed:12.10.2020). [in Kazakh]
11. Mukanov S. Zharkyn zhuldyzdar: Sh. Ualikhanov pen A. Kunanbaevtyн omiri men tvorchestvosy turaly [Bright stars: about the life and creativity of Sh. Ualikhanov and A. Kunanbaev]. (Almaty, Mektep, 1964, 352 p.). [in Kazakh]

12. Abai. Encsiklopediya [Encyclopedia]. (Almaty, Atamura, 1995, 515 p.). [in Kazakh]
13. Absattarov R.B., Kaldybaeva T.Zh. Abaidyn kara sozderindegi aleumettik maseleler zhane olardyn tarihi-tarbielik mani [Social problems in Abay's words of edification and their historical and educational significance]. Abai atyndagy Kazak ulttyk pedagogikalyk universitetinin Habarshysy. Aleumettenu zhane sayasi gilymdar seriyasy [Bulletin of the Abai Kazakh National Pedagogical University. Sociology and political science series] №4(44). Almaty, 2013. P. 32-52. [in Kazakh]
14. Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokaevtyн «Abai zhane XXI gasyrdagy Kazakstan» atty makalasy [Article by head of State Kassym-Jomart Tokayev «Abay and Kazakhstan in the XXI century»] [Electronic resource] Available at: <https://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy> (Accessed:10.10.2020). [in Kazakh]

Авторлар туралы мәлімет:

Шурентаев Амангелді – негізгі автор, әлеуметтік ғылымдар магистрі, журналистика және коммуникациялық менеджмент кафедрасының меңгерушісі, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан.

Кушкинбаева Қарлыға – қазақ тілі мен әдебиет магистрі, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының аға оқытушысы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан.

Shurentayev Amangeldy – **The main Author**, Master of Social Sciences, Head of the Department of Journalism and Communication Management, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan.

Kushkinbayeva Karlyga – Master of Kazakh Language and Literature, Senior Lecturer of the Department of Theory of Languages and Literature, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan.